

Datum
2025-10-13

Diarienummer
O 13-2025

Informationsklass
Publik

Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, LVM-hemmet Älvgården

Inledning

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten.

Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s konvention mot tortyr. Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

På uppdrag av JO Thomas Norling genomförde Opcat-enheten den 8 och 9 juli 2025 en inspektion av Statens institutionsstyrelse (SiS), LVM-hemmet Älvgården. Hemmet har 26 platser fördelade på tre avdelningar, varav två är låsta. Vid inspektionens inledning fanns det 23 intagna. Samtal hölls med sju intagna och nio i personalen. Inspektionen var inriktad på följande frågor.

- Fysisk miljö
- Innehållet i vården
- Bemanning, bemötande och kompetens

lakttagelser, konsekvenser och risker samt JO:s rekommendationer

Fysisk miljö

lakttagelser

Hemmet har två låsta avdelningar, mottagningsenheten och Dalhem. De låsta avdelningarna ligger i samma hus och är utformade på liknande sätt. Skicket på lokalerna är i huvudsak gott. Det är dock endast på Dalhem som de intagna har tillgång till egen dusch och toalett och kan låsa dörrarna till sina rum när de är ute på avdelningen. På mottagningsenheten finns endast gemensamma sanitetsutrymmen ute på avdelningen. Några av de intagna beskrev att de delade toaletterna ibland är ofräscha och smutsiga.

I bostadsrummen på de låsta avdelningarna finns fönster med persienner som i många fall endast kan regleras av personal. Vid inspektionen var persiennerna ofta nedvinklade så att det inte kom in något dagsljus i rummen. Några

intagna uppgav att de inte hade fått någon information om att persiennerna kunde regleras. En intagen beskrev att han hade bett om hjälp men att ingen i personalen känt till hur man gör.

Det finns två samtalsrum på de låsta avdelningarna, där ett är gemensamt för båda avdelningarna och ett finns på Dalhem. I det gemensamma rummet finns ett stort panoramafönster med insyn från avdelningarnas kök. I det andra finns ett fönster i dörren med insyn från avdelningens dagrum. Fönstren gör att andra intagna enkelt kan se in i rummen när samtal pågår. Vidare medför de nuvarande möjligheterna att sektionera en avdelning att det endast går att skärma av en mindre del i ena änden av bostadskorridoren från resten av avdelningen. Ledningen för hemmet beskrev att sektioneringsmöjligheterna inte är tillräckliga eftersom det t.ex. är svårt att separera de intagna vid akuta situationer.

Konsekvenser och risker

Europarådets kommitté mot tortyr, CPT, har bl.a. uttalat att bostadsutrymmen för frihetsberövade bör ha tillgång till tillräckligt med dagsljus (se t.ex. CPT/Inf [2015]1-part, p. 104 och CPT/Inf [1998]12-part, p. 34). Sanitetsutrymmen ska också vara rena och i övrigt i gott skick (se t.ex. CPT/Inf [2024]4 p. 85).

Det är särskilt viktigt att sanitetsutrymmen som nyttjas av flera intagna hålls rena, inte bara för att det ska vara trivsamt utan också för att förhindra smittspridning. Det är därför oroväckande att intagna på mottagningsenheten har upplevt de gemensamma toaletterna som ofräscha och smutsiga. Vidare är det inte acceptabelt att flera intagna på de låsta avdelningarna inte har kunnat reglera persiennerna på sina rum, trots att det ska vara möjligt med hjälp av personal. Frånvaron av dagsljus riskerar att motverka uppbyggnaden av en hälsosam dygnsrytm och kan i vart fall inte förväntas leda till ett bättre mående hos de intagna. Det är också en självklarhet att all personal på de låsta avdelningarna känner till hur man gör för att reglera persiennerna, och att de intagna får information om att personalen kan hjälpa till med det. Vidare bör samtliga intagna av trygghetsskäl ha möjlighet att låsa sina rum när de är ute på avdelningen.

Det är även problematiskt att samtalsrummen på de låsta avdelningarna har utformats så att andra intagna kan se in när det pågår samtal i rummen. En sådan utformning kan göra det svårt för intagna att ha privata samtal utan att störas av att andra intagna ser in. Även om det kan finnas situationer där personal behöver kunna se in i rummen av säkerhetsskäl bör det samtidigt finnas möjlighet att täcka för fönsterna när sådan insyn inte är motiverad.

Lokaler för tvångsvård måste vidare vara utformade så att vården kan bedrivas på ett tryggt och säkert sätt. Akuta våldssituationer och liknande händelser måste kunna hanteras utan att intagna utsätts för onödiga risker eller mer tvångsåtgärder än nödvändigt. Det är därför problematiskt att det i dagsläget endast finns begränsade sektioneringsmöjligheter på de låsta

avdelningarna. Allvarliga situationer som uppstår någon annanstans än i ena änden av en bostadskorridor riskerar att bli svåra att hantera, vilket i sin tur ökar risken för att situationerna eskalerar eller att intagna i stället behöver avskiljas eller vårdas i enskildhet. Sådana konsekvenser måste så långt det är möjligt undvikas.

JO:s rekommendationer

SiS rekommenderas att

- säkerställa att de gemensamma sanitetsutrymmena på mottagningsenheten hålls rena,
- säkerställa att alla intagna i samband med intagningen får information om hur persiennerna i bostadsrummen regleras och att all personal på de låsta avdelningarna känner till hur det görs,
- säkerställa att alla intagna kan låsa sina rum när de är ute på avdelningen,
- säkerställa att insyn under pågående samtal förhindras när det gäller samtalsrummen på de låsta avdelningarna, och
- säkerställa att möjligheterna att sektionera de låsta avdelningarna utökas så att akuta situationer kan hanteras oavsett var de inträffar på avdelningarna.

Innehållet i vården

lakttagelser

I samtal beskrev både ledning och personal att hemmet inte har som målsättning att erbjuda missbruksbehandling. Huvuduppgiften är i stället att motivera de intagna till att ta emot frivilliga insatser genom att säkerställa drogfrihet och tillgodose behov av mat och sömn. Som en del i det motiverande arbetet erbjuds de intagna att delta i ett program som heter ESL. ESL är en socialpedagogisk metod som enligt SiS syftar till att ge intagna större möjligheter att leva självständiga liv.¹ Programmet ges i gruppform med bl.a. samtal och övningar. Tanken är att programmet ska erbjudas varje vardag, men i samtal med både intagna och personal kom det fram att programmet i praktiken inte kan genomföras med en sådan frekvens. Orsaken till det är både bristande intresse hos de intagna och brist på personal som kan genomföra programmet under sommaren. Några intagna beskrev att de går på samtalen när de väl erbjuds medan andra inte såg någon anledning att delta. En av de intagna som går på samtalen beskrev att han gör det för att fördriva tiden, men att samtalen egentligen inte ger honom något.

I samtal beskrev de intagna att både vardagar och helger är förhållandevis innehållslösa. Hemmet erbjuder inga externa aktiviteter och de intagna tillbringar mycket ostrukturerad tid på avdelningarna, där de bl.a. tittar på TV, spelar kort och håller på med mobilen. Flera intagna beskrev att de även

¹ SiS (2023). ESL - Ett Självständigt Liv, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/behandlingsmetoder/esl---ett-sjalvstandigt-liv/> [2025-08-22]

försöker träna och motionera, vilket de bl.a. kan göra på de låsta avdelningarnas gemensamma rastgård. På både de låsta avdelningarna och på den öppna avdelningen Thulegården, som ligger en dryg kilometer från de låsta avdelningarna, finns det också möjlighet för de intagna att gå på promenader. Det finns även en idrottshall, där de intagna bl.a. kan cirkelträna och spela olika bollsporter, och mindre gym på Dalhem och Thulegården, som endast har konditionsmaskiner och som de intagna där kan nyttja. Flera intagna efterfrågade en möjlighet att kunna styrketräna.

På fråga om de intagna skulle kunna få tillgång till fler aktiviteter i och utanför hemmet uppgav ledningen att de har svårt att förstå hur andra LVM-hem har tillräckliga personalresurser för att lyckas erbjuda aktiviteter utanför sina institutioner. Ledningen berättade att de på senare tid även har haft mycket fokus på säkerhet, vilket har gjort att tillgången till aktiviteter har fått stå tillbaka. En aktivitet som har försvunnit efter säkerhetsöverbäganden är fiske i älven som rinner vid institutionsområdet.

Konsekvenser och risker

Syftet med vård enligt LVM är bl.a. att genom behövliga insatser motivera de intagna till att frivilligt medverka till fortsatt behandling (se 3 § LVM). I begreppet ”fortsatt behandling” ligger att behandlingsinsatser ska påbörjas redan under LVM-vården (se prop. 2004/05:123 s. 35). Det är mot denna bakgrund problematiskt att hemmet, som har som målsättning att erbjuda ESL till de intagna, i vart fall periodvis saknar utbildad personal som kan hålla i den planerade programverksamheten. En resursbrist under sommartid som medför att innehållet i vården påverkas negativt bör rimligen kunna undvikas genom bättre personalplanering och omfördelning av resurser mellan avdelningarna. Den omständigheten att flera av de intagna väljer att inte delta i ESL när programmet väl erbjuds bör vidare föranleda hemmet att se över programmets upplägg och i det sammanhanget undersöka orsakerna till det bristande intresset hos de intagna. Det är tydligt att hemmet inte arbetar på något strukturerat sätt för att motivera de intagna till att delta i programmet.

Det är även oroväckande att en av de intagna som ändå deltar i ESL anser att programmets innehåll inte är relevant för honom. En sådan inställning indikerar att programmet inte svarar mot den intagnes behov. Denna omständighet är särskilt problematisk för Älvgården, eftersom hemmet inte erbjuder någon annan programverksamhet än just ESL. Det är naturligt att de intagna har varierande behov och att det finns de som kan ha nytta av även andra behandlande program är ESL. För att inte riskera att intagna står utan nödvändiga insatser är det mycket viktigt att SiS löpande utvärderar de program som erbjuds och säkerställer att det finns program som svarar väl mot en intagens individuella behov av vård.

Ett tydligt problem för hemmet är vidare att de intagna inte erbjuds tillräckligt med aktiviteter utöver utevistelse och egen motion. CPT har, såvitt gäller både psykiatrisk tvångsvård och ungdomsvård, uttalat att de intagna bör erbjudas

ett brett utbud av aktiviteter, vilket även inkluderar rekreation. Också tillgång till studier eller meningsfull sysselsättning är att föredra (se CPT/Inf [2015]1 part, p. 107 f. och CPT/Inf [1998]12-part, p.37). Detsamma bör gälla för intagna i LVM-hem. Det är anmärkningsvärt att hemmet i princip inte erbjuder några organiserade gruppaktiviteter alls, trots att det borde vara möjligt att anordna både på och utanför hemmet. Även tillfällen av fysisk aktivitet i form av t.ex. bollsport i idrottshallen eller kubbspel på rastgården verkar främst ske spontant vid efterfrågan, i stället för att vara inplanerade på särskilda tider. Denna ordning ger intrycket av att hemmet inte prioriterar att erbjuda och motivera de intagna till aktivitet, vilket i så fall är mycket problematiskt. Även om hänsyn tas till säkerheten för både intagna och personal bör det vara möjligt för hemmet att erbjuda schemalagda aktiviteter tillsammans med personal, inte minst för att öka motivationen och minska tristessen hos de intagna. Det bör också vara möjligt för hemmet att erbjuda någon form av styrketräning eller annan form av fysisk aktivitet än motionsträning, utan att säkerheten sätts ur spel.

JO:s rekommendationer

SiS rekommenderas att

- säkerställa att det alltid finns personal på plats som kan hålla i planerad programverksamhet,
- överväga om ESL kan göras tillräckligt relevant som program för de intagna utifrån deras individuella behov,
- säkerställa att den programverksamhet som bedrivs på hemmet är anpassad till de intagnas behov,
- säkerställa att de intagna erbjuds minst en schemalagd aktivitet med personal varje dag, och
- se över möjligheterna att erbjuda de intagna även andra fysiska aktiviteter än motionsträning.

Bemanning, bemötande och kompetens

lakttagelser

Hemmet har totalt ca 100 medarbetare, varav ca 60 är fast anställda. Tanken är att alla fast anställda ska gå SiS obligatoriska grundutbildning. För närvarande finns det dock flera fast anställda som har arbetat i ett eller två år som inte har gått utbildningen. Samtliga nya medarbetare måste gå en intern introduktionsutbildning på två dagar innan de kan börja arbeta på avdelning.

Majoriteten av de intagna beskrev bemötandet från dagpersonalen på avdelningarna som i huvudsak bra. Flera uppgav dock att nattpersonalens bemötande är sämre, bl.a. eftersom de ibland kan upplevas som oengagerade och otillgängliga. Som exempel angavs att nattpersonalen – i strid med hemmets rutiner – ofta sitter i personalutrymmet i stället för på avdelningarna, vilket vid flera tillfällen lett till att de intagna behövt vänta länge på att få

hjälp. Det ska också ha förekommit att en i nattpersonalen ertappats med att sova på arbetstid, trots att det inte är tillåtet.

I samtal med både intagna och personal kom det vidare fram att personalen på de låsta avdelningarna utför tillsyn av samtliga intagna vid två tillfällen under natten. De intagna uppgav att de ibland vaknar vid tillsynen. Ledningen beskrev att orsaken till rutinen med tillsyn nattetid är att hemmet tidigare haft en avvikning på natten och att det ibland finns intagna som mår mycket dåligt. Ledningen framhöll dock att rutinen eventuellt bör ses över.

Konsekvenser och risker

För att kunna erbjuda en god vård är det av stor vikt att personalen på ett LVM-hem har den kompetens, erfarenhet och utbildning som krävs. Brister i dessa avseenden kan leda både till att det uppstår högrisksituationer för de intagna (se CPT/Inf [1998]12-part p. 41) och till att de intagna inte får tillgång till nödvändiga behandlingsinsatser eller aktiviteter. Det är mycket allvarligt att det i dagsläget finns fast anställda medarbetare på hemmet som har arbetat i upp till två år och som ännu inte har fått gå grundutbildningen. Utbildningen får antas syfta till att ge medarbetarna förutsättningar att utföra sina nya arbetsuppgifter på ett bra sätt. Utgångspunkten måste därför vara att de nya medarbetare som ska gå grundutbildningen får göra det så snart som möjligt.

Det är även problematiskt att de intagna på de låsta avdelningarna har upplevt en skillnad i bemötandet från dag- och nattpersonalen. Särskilt oroväckande är uppgifterna om att nattpersonalen inte varit tillgänglig när de intagna behövt hjälp i olika avseenden, trots att de borde ha varit det enligt hemmets rutiner. Bristande närvaro av personal kan snabbt leda till en ökad otrygghet hos de intagna eller till att våldssituationer uppstår som annars hade kunnat undvikas. Sådana konsekvenser är självklart inte acceptabla.

Den tillsyn som genomförs på de låsta avdelningarna nattetid framstår närmast som allmänna närvarokontroller, dvs. kontroller som genomförs i syfte att säkerställa att samtliga intagna är på plats i sina rum. Med hänsyn till både den fysiska säkerhet som råder på en låst avdelning och det störningsmoment som sådana kontroller innebär för de intagna är det mycket tveksamt om kontrollerna verkligen behövs. Detta särskilt med tanke på att eventuella behov av tillsyn för att säkerställa intagnas välmående kan tillgodoses genom beslut i särskilda fall, när det är nödvändigt och proportionerligt.

JO:s rekommendationer

SiS rekommenderas att

- säkerställa att nya medarbetare får gå den grundutbildning som finns inom myndigheten så snart som möjligt efter det att anställningen påbörjats,
- säkerställa att nattpersonalen följer hemmets rutiner och finns tillgänglig för de intagna på avdelningarna under hela nätterna,
- se över sina rutiner för närvarokontroller nattetid, och

-
- säkerställa att den tillsyn som eventuellt genomförs är nödvändig och proportionerlig.

Dokumentet har fastställts digitalt den 13 oktober 2025 av Thomas Norling och har inga underskrifter.